

УДК 330.342.146 (485)

Іваницька С.Б, к.е.н., доцент

Дяченко С. М.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ШВЕЦІЇ ДЛЯ ВИХОДУ УКРАЇНИ З КРИЗИ

У публікації проведено аналіз досвіду Швеції щодо формування заходів соціально-економічної політики для застосування в Україні з метою подолання явищ, що спричиняють зниження рівня життя та погіршення соціально-економічних умов для населення. Розглянуто напрями реалізації податкової політики та проведено аналіз її впливу на соціальні трансферти. Проаналізовано практику соціального страхування населення Швеції. Розроблено рекомендації для застосування проаналізованого досвіду в Україні з метою підвищення ефективності соціальної політики, яка повинна бути спрямована на підвищення рівня і якості життя населення на основі соціального діалогу.

Ключові слова: егалітаризм, Коефіцієнт Джині, податки, децентралізація, соціально-економічна політика, соціальні стандарти, рівність, безробіття, страхування.

Ivanytska S., Dyachenko S.

THE USE OF SOCIO-ECONOMIC POLICY OF SWEDEN FOR THE EXIT OF UKRAINE FROM CRISIS

In the publication the analysis of the experience of Sweden on the formation of socio-economic policy measures to apply in Ukraine to overcome the events that cause the decline in living standards and the deterioration of the socio-economic conditions for the population. The directions of implementation of tax policy and the analysis of its impact on social transfers. Analyzed practice of social insurance of the population of Sweden. Developed recommendations for the application analyzed the experience in Ukraine with the purpose of increase of efficiency of social policy should be aimed at increasing the level and quality of life of the population through social dialogue.

Keywords: egalitarianism, the Gini Coefficient, taxes, decentralization, socio-economic policy, social standards, equality, unemployment, insurance.

ПРИМЕНЕНИЕ ОПЫТА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ШВЕЦИИ ДЛЯ ВЫХОДА УКРАИНЫ ИЗ КРИЗИСА

Иваницкая С.Б, Дяченко С.Н.

В публикации проведен анализ опыта Швеции по формированию мер социально-экономической политики для применения в Украине с целью преодоления явлений, вызывающих снижение уровня жизни и ухудшение социально-экономических условий для населения. Рассмотрены направления реализации налоговой политики и проведен анализ ее влияния на социальные трансферты. Проанализирована практика социального страхования населения Швеции. Разработаны рекомендации для применения проанализированного опыта в Украине с целью повышения эффективности социальной политики, которая должна быть направлена на повышение уровня и качества жизни населения на основе социального диалога.

Ключевые слова: егалитаризм, Коэффициент Джини, налоги, децентрализация, социально-экономическая политика, социальные стандарты, равенство, безработица, страхование.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Повсякчас егалітаризм вважається утопічною ідеєю або інструментом ідеології соціалістів та мало хто бере до уваги, що приклад держави, економіка якої, успішно співіснує з принципами рівності, уже як декілька десятиліть займає лідируючі позиції в світі з економічного та соціального благополуччя. Якщо ми поглянемо на карту світу в контексті коефіцієнта Джині для розподілу доходів то неодмінно зауважимо якісну відмінність, інших країн світу від Швеції.

Егалітаризм (фр. *égalité*, від фр. *égalité* — рівність) — концепція, що пропонує створення суспільства з рівними можливостями з управління і доступу до матеріальних благ всім його членам. Протилежність елітаризму. Може розглядатися як різновид утопічного соціалізму, що ґрунтується на загальній рівності як основі соціального життя [5].

Коефіцієнт Джині — показник нерівності розподілу деякої величини, що приймає значення між 0 і 1, де 0 означає абсолютну рівність (величина приймає лише одне значення), а 1 позначає повну нерівність. Найбільш відомим коефіцієнт є як міра нерівності доходів домогосподарств деякої країни чи регіону. Коефіцієнт Джині для доходів домогосподарств є найпопулярнішим показником економічної нерівності в країні [5].

Швеція – країна з по істині унікальною формою капіталізму, де слово «рівність» означає спосіб життя його населення. Завдяки довгим рокам практик над власною фіскальною системою, тісним соціальним діалогом та системою методів заохочень і підтримки вони отримали суспільство, яке на даний момент максимально наближене до егалітарного, зберігаючи при цьому найвищі стандарти існування та лідируючі позиції в світі по темпу економічного розвитку.

У зв'язку з багатьма зовнішніми, внутрішньо-економічними, політичними та іншими факторами Україна знаходиться у глибокій економічній та соціальній кризі. Ще з часу зародження кейнсіанства найефективнішим інструментом виходу з подібних ситуацій є жорсткі податкові та соціальні перетворення, спрямовані на затягування пасків. Наша країна не є винятком та наразі проводить подібні реформи. Проте постійно постає ризик спричинення гуманітарної катастрофи або ж страйків та демонстрацій. Чи можна в українських реаліях провести «затягування пасків» без суттєвого зниження соціальних стандартів населення?

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дана проблематика висвітлена в роботах таких українських науковців, як С.В.Мельник та О. Дегтяр. Досить конструктивною та корисною є стаття старшого економічного радника Конфедерації підприємців Швеції Фабіана Валлена. Також, інформативними є звіти двох конференцій за участю профспілкових високопосадовців України та Швеції.

Цілі статті. Метою даної статті є ознайомлення з економічними та соціальними особливостями життя Швеції та аналіз досвіду для проведення «скандинавської практики» в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З кінця 19 століття в Швеції відбуваються різного роду економічні та соціальні експерименти з метою розбудови демократичної держави на засадах суспільного благополуччя. Про дієвість проведених реформ свідчить той факт, що менше ніж за століття, вже до 1960-го року, із однієї з найбідніших держав Європи Швеція ввійшла до кагорти найрозвиненіших країн світу. Найбільший вплив на ці перетворення спричинила соціал-демократична партія, що очолювала уряд з 1932-го й до кінця 80-х років. Також свій відбиток на поширення ідей егалітаризму наклала діяльність двох комуністичних партій. Згідно з концепцією соціал-демократів, перехід до нового суспільства, яке вони називали “третім шляхом”, можливий через усупільнення саме сфери розподілу і споживання послуг, а не засобів виробництва [1].

З усією впевненістю можна сказати, що винятковість Швеції не лежить в основах капіталізму, прийнятих в даній державі. В контексті заробітних плат, за даними статистичних досліджень ОЕСР рівень бідності населення коливається на позначці в 36%, проте саме унікальна система перерозподілу доходів встановлює значення бідності населення в рамках 5-6%. Дана різниця показників по істині унікальна для капіталістичних країн.

Загалом ефективний перерозподіл доходів забезпечується надвисоким рівнем податків (рівень оподаткування у Швеції - до 67%, один з найвищих у світі), що дозволяє державі забезпечувати цілу систему методів заохочень і підтримки. Варто відзначити, що податки встановлюються залежно від розміру доходу сім'ї та прибутку підприємств, що спричиняє накопичення коштів задля допомоги бідній частині населення та забезпечення їх тими ж стандартами життя, що й багатіїв. В країні діють вагомі зниження податкового тягара для низькокваліфікованих робітників. Така політика є, також, великим мотиваційним фактором для заповнення робітниками вакансій з низькокваліфікованою працею. Встановлюється податковий кредит для найму домашньої прислуги, щоб стимулювати попит на низькооплачуваних робітників. Завдяки цьому рівень безробіття у Швеції настільки низький, що порівнюється в інших країнах з повною зайнятістю (1,8-2,2%), при тому, що за їхніми стандартами безробітним вважається людина, в якій перерва в роботі перевищує 5 днів. Проте дана ситуація також має іншу сторону медалі, а саме, що значна частина працівників орієнтується на соціальні трансферти й безкоштовні послуги, а тому не працює на повну силу [2]. Стимулом отримувати високу заробітну плату, на разі, крім фактору персонального іміджу, є, в основному, розмір майбутньої пенсії, що встановлюється, відповідно до розміру доходу, без державних трансфертів. Також подібна щедрість з боку держави викликає припливи емігрантів, в основному з Азії, що, зазвичай, не мають хорошої освіти та перспектив на здобуття високооплачуваної професії. Це призводить до зростання бідності, загроз кримінальних спалахів та релігійних конфліктів. Держава в даній ситуації стає заручником власного законодавства, тому що

повинна забезпечувати нових громадян тими ж благами, що й інших, часто не отримуючи від цього в майбутньому жодних дивідендів.

Фізичні особи зазвичай сплачують 3 види податків: податок на доходи, податок на нерухомість та податок на транспорт.

В першому виді платежу особа сплачує частину свого доходу. В середньому працівник повинен віддати близько 30% від своєї заробітної плати. При цьому даний податок має прогресивну шкалу, тобто чим більшу зарплатню отримує особа, тим більшим є відсоток оподаткування. Таким чином частина доходу, що підлягає стягненню, може коливатися у різних людей від 10 і до всіх 50%. Такий підхід виражає принцип солідарності в державі, адже на кінцевому етапі доходи низькооплачуваних робітників максимально прирівнюються до доходу решти суспільства. Простими словами можна сказати, що «багатий платить за бідного».

Податок на нерухомість, як і податок на транспорт сплачується раз на рік. Перший дорівнює 0,7% від вартості житла, тоді як другий встановлюється транспортною службою та прямо залежить від розміру машини та шкідливості її вихлопів. Задля покращення екологічного стану середовища владою всіляко заохочується перехід на «екологічні» автівки. Так, наприклад, авто, що працює на екологічному паливі звільняється від податку на декілька років. Це можна назвати хорошим кроком держави в напрямку популяризації ідей здорового довкілля, а також стимулює економію громадян на купівлі бензину, газу тощо, що знову ж в перспективі призводить до збагачення населення.

Також, існують звичні нам непрямі податки, акцизи та податок на додану вартість. Варто відмітити, що Швеція має найвищу ставку ПДВ серед країн ЄС, що в свою чергу, також, примушує платити в державу більше тим, хто має можливості купувати багато та розкішно. Акциз в Швеції, як і в багатьох країнах світу є не лише способом поповнення бюджету а й інструментом в боротьбі з алкоголізмом.

Окремо від податків існує система різноманітних зборів, головними з яких є витрати на соціальне страхування, які сплачують роботодавці за кожного робітника. Внесок становить близько третини від заробітної плати працівника. Платежі збираються цілеспрямовано, на покриття пенсійних та медичних витрат. Сам приватний підприємець за себе сплачує і податок на доходи і збір на соціальне страхування. Все це гальмує розвиток власного капіталу підприємця та утримує принцип егалітарності.

З вище сказаного можна наштовхнутися на питання: чому при таких великих податкових навантаженнях шведи не намагаються їх уникати, не розвивається тіньова економіка, корупція тощо? В чому ж головна привабливість ситуації та секрет благополуччя цієї країни?

По – перше, податки у Швеції мають вдосталь приємних нюансів. Наприклад, якщо працівник змушений нести постійні витрати пов'язані із під'їздом до місця роботи то при перевищенні певної норми витрат (10 тисяч крон на рік) платник податків після подачі певних документів має право на повернення коштів зі сплаченого податку на доходи. Таким чином, витрати на транспорт не повинні перевищували

граничну межу, встановлену державою. Також, як уже зауважувалось раніше, платники податків мають право на податковий кредит для легального найму хатніх робітників, ремонтників тощо. Отримані кошти є поверненням сплачених податків, що робить для платника вигідним саме такі відносини населення та держави. Також подібні норми можна вважати певним видом соціального захисту.

По – друге, робота податкової служби максимально прозора та проста. Будь-який платник податків має змогу дізнатися інформацію про доходи будь-якої іншої особи в межах країни. Це є стимулом до створення відносин на основі довіри, а також є елементом боротьби з корупцією. Шведська податкова служба орієнтована на надання послуг. Платник податків має нагоду отримати безкоштовну консультацію з будь-яких питань, податкове агентство організує велику кількість семінарів для підприємців, де пояснює всі нюанси оподаткування [3].

По – третє, і найголовніше, є використання податкових коштів – це одна зі складових шведського егалітаризму та головний секрет того, чому люди охоче платять найбільші в Європі податки. На соціальні виплати держава виплачує близько третини бюджету.

Таким чином, наприклад, люди з приходом старості мають змогу отримати високу пенсію, величина якої становить 90% від прожиткового мінімуму та додаткові пенсійні надходження за вислугу років. В разі, якщо ця сума залишається замалою, держава бере на себе виплату квартплати та пільги на проїзд. Також, під тимчасове або постійне пенсійне забезпечення підпадають ті, хто втратили працездатність, малозабезпечені сім'ї або ті, хто втратили годувальника тощо. В основному пенсія залишається досить великою, що дозволяє пенсіонерам, майже, не змінювати попередній спосіб життя. Окрім пенсій у Швеції уже багато десятиліть існує обов'язкове робітниче страхування, завдяки якому працівники, що отримали травми на виробництві мають змогу розраховувати на гідне забезпечення. Також шведи мають широкий список сімейних пільг. В основному вони стосуються допомоги у вихованні дітей, що дозволяє кожному платнику податків отримати можливість виховати дітей з великим майбутнім. На випадок втрати роботи вже через 5 днів виплачується допомога по безробіттю, що становить близько 90% від заробітної плати з останнього місяця роботи. Цілою системою побудовано медичне страхування. Загалом медичними закладами повністю опікуються обрані окружні ради. Завдяки децентралізації податкових коштів вони мають змогу здійснювати повну опіку державним медичним страхуванням. Суть її полягає в тому, щоб звузити витрати на лікування до плати за прийом, а стаціонарне лікування оплачує держава. Медичне страхування гарантує ряд повних або часткових компенсацій витрат, що стосуються, навіть, поїздки та купівлі ліків, не кажучи вже про стоматологічне обслуговування. Дітям до 20 років лікування, взагалі, безкоштовне.

За допомоги серйозних податкових накопичень держава та місцеві органи влади забезпечують високі стандарти життя. Кожен платник податків отримує впевненість у завтрашньому дні. Держава дає гарантію у підтримці своїх громадян за будь яких життєвих обставин. Таким чином, весь пакет державної допомоги знешкоджує необхідність у великій заробітній платі, що дозволяє спокійно віддавати державі «левоу» частку своїх доходів. За такої системи перерозподілу, кожен громадянин, в незалежності від престижності його роботи, має змогу отримати достатньо високі соціальні стандарти. Через це економісти всього світу досі не можуть зійтися у думці:

чи варто називати Швецію капіталістичною державою, адже багато рис вказують радше на соціалістичний устрій. А можливо це, дійсно, є унікальний «третій шлях».

Також, важливим аспектом розвитку економіки та соціальної політики Швеції є децентралізація. Величезні податкові надходження залишаються в місцевих бюджетах. Так, наприклад, близько 31% всіх витрат на соціальне забезпечення беруть на себе місцеві органи влади, проти 27% з боку центрального уряду. Децентралізація торкнулась не лише адміністративних органів, а й державних закладів. Наразі у Швеції активно децентралізується управління школами та іншими навчальними закладами, а також управління медичними закладами. Це дуже важливий аспект розвитку. Децентралізація - незамінний рушій соціальної відповідальності. Лише завдяки збільшенню ролі місцевих органів влади може відбуватись справжнє народовладдя, адже в таких умовах платники податків в змозі перевіряти та регулювати якість використання вкладених в державу коштів (податків). Саме децентралізація може максимально сприяти ефективності розвитку регіонів, адже хто як не місцеві органи влади ознайомлені з реаліями підвладних їм територій. Неможливо також не відзначити підвищення можливості діалогу між державою та населенням.

Невід'ємною складовою успіху Швеції є широкий соціальний діалог, головним суб'єктом якого, крім держави, є профспілки. Це пояснюється широкою популяризацією в країні соціальної та політичної активності, хорошими традиціями та менталітетом. На сьогодні, за офіційними даними, близько 80% працездатного населення входять до профспілок. Таким чином вони стають вирішальним словом усіх політичних гонок. Саме від прихильності профспілок в більшій мірі залежать результати виборів. У країні проводяться консультації з молоддю, починаючи від шкільного віку, про права громадянина, проблеми самореалізації, про роботу та, власне, важливість в країні діяльності профспілок. На сьогодні така реалізація робітничих інтересів призвела до того, що профспілки наділені великою владою в країні. Уряд вже давно немає необхідності втручатися до розмірів заробітних плат в країні, займаючи, лише, роль пасивного посередника в переговорних баталіях між робітниками та роботодавцями. Щоб показати розвиток подібних діалогів, варто відзначити, що лише в 2012 році в Швеції укладено 500 договорів між роботодавцями та робітниками, з яких лише у 25 випадках сторони не змогли домовитися з першого разу [4].

Що стосується вивчення шведського досвіду Україною, то така практика застосовувалась ще з часів Радянського Союзу. Тоді Швеція розглядалася через призму червоної ідеології і, що цікаво, науковці СРСР так і не змогли одноставно визнати їх соціально-економічний устрій соціалізмом, власне, як і заперечити це. Зі здобуттям незалежності та до нині Україна вперто ігнорує досвід Швеції, а всі початки конструктивних ідей відразу ж знаходять своє завершення. Таким чином, за оцінками Світового банку, вже в 2005 році доходи 10 % найбільш забезпечених верств населення України перевищували доходи 10 % найменш забезпечених верств більш ніж в 47 разів. Що стосується коефіцієнту Джині, то тут нашу країну можна віднести до кагорти найбільш рівних (згідно з даними Держкомстату України за 2010 рік коефіцієнт Джині склав 0,25, в Швеції цей показник - 0,24), проте чи відповідають дійсності такі показники? На сьогодні рівень тіньової економіки України складає близько 45% ВВП. Згідно з дослідженнями російських вчених Сергія Гурієва та Андрія Рачинського, використовуючи дані про податкові збори у Москві в 2004 році, вони розрахували

індекс Джині та порівняли його з офіційними даними. Результат тіньового ринку в Росії, рівень якого тоді був близький до українського (46%), скоригував офіційні дані в півтора рази. Тобто, враховуючи, тільки, вплив тіньової економіки, коефіцієнт Джині в Україні має знаходитись на рівні 0,38, що вже далеко не є показником рівності.

Розуміючи реальну суть справ, ідеї «шведського благополуччя» все ж знаходять своїх прихильників в Україні. Основна кількість наукових семінарів та круглих столів стосується запозичення Україною практики розвитку профспілок. На цей аспект розвитку можна звернути особливу увагу. Реалії українських народних рухів переросли в відстоювання інтересів за допомогою вуличних акцій. На сьогодні дуже мало галузей, які б могли централізовано вирішувати свої проблеми, що породжує протестний хаос на вулицях великих міст. Саме тому важливо попри все налагодити зв'язок з громадськістю. Повернення народної довіри до профспілок зупинило б анархію в українських суспільних процесах, та встановило б чіткий вектор переговорів між державою, робітниками та роботодавцями вже в контексті конкретних домовленостей, а не вуличних страйків. Практика Швеції свідчить про серйозну перевагу такого виду міжкласових комунікацій, а тому досвід тристоронніх переговорів, роботи з молоддю, постійних семінарів для пояснення важливості профспілок має стати путівником нашої країни для зняття загального напруження. Тому уряд повинен виростити для себе сильного опонента в переговорах з громадськістю, доки він сам не став опонентом громадськості.

Цікавим, на даний момент, для України повинен стати варіант податку на доходи, що функціонує в Швеції. За даними офіційної статистики в Україні існує гостра нерівномірність у виплаті заробітної плати. Працівники сфери фінансів, а також державного управління, в середньому отримують заробітні плати вдвічі вищі ніж в решти робітників. Встановлення податку за прогресивною шкалою не тільки б змогло наповнити державний бюджет за рахунок більш забезпечених верств населення, а й знизити податковий тиск на сім'ї, що перебувають за межею бідності. Подібна практика не тільки б дозволила підвищити соціальні гарантії держави, а й, як це було у Швеції, стимулювала б попит на низькокваліфіковану працю. Такий хід призупинив би зростання рівня безробіття в країні, адже пропозиція таких посад на ринку праці є доволі високою, навіть у наш час. Проте, на нашу думку, така зміна в податковому законодавстві повинна нести радше тимчасовий характер і повинна застосовуватись тільки в момент глибокої кризи, коли рівень безробіття стрімко росте, а рівень життя найменш захищених верств населення стрімко падає. Адже подібні кроки спричиняють, в глобальному розумінні, зменшення авторитету вищої освіти та стимулу до інтелектуальної праці. Також, це неодмінно спровокує відтік високоосвічених фахівців на закордонні ринки праці.

Хотілося б звернути увагу на таке нововведення в Податковий кодекс України, як транспортний збір, що набуває чинності з 1 січня 2015 року, а саме на акциз, що стосується електромобілів. Держава повинна всіляко підтримувати бажання громадян використовувати безпечні джерела енергії. Звільнення покупців від акцизів та податків на електротранспорт не тільки сприятиме, в майбутньому, покращенню екології та зменшенню витрат на паливо, а й сприятиме курсу енергетичної незалежності країни.

І головний та найважливіший урок, що можна винести із багаторічної практики уряду Швеції - це максимальна відкритість, простота та порядність у роботі з громадськістю. Лише завдяки цьому курсу можна змусити людей платити надвисоки

податки та брати участь у покращенні країни. Платники повинні знати куди витрачаються їхні кошти та отримувати від держави пристойні дивіденди. Високі податки ще не означають приплив коштів та суспільне благополуччя, зазвичай це тільки призводить до розширення тіньового ринку. Тому важливо забезпечити помітне для громадськості збільшення соціального захисту. В обмін на розширення податків суспільство має отримати покращену та дешевшу медицину, аналогічно прогресуючу освіту та різного роду соціальні виплати.

Проте, варто нагадати, що всі реформи, що відбулися у Швеції були посяяні на ґрунті, який не ушкоджений, тотальною корупцією, а тому всі вищезгадані заходи неможливі до того часу, доки наша країна не налагодить систему боротьби з хабарництвом та відмиванням коштів.

Висновки. Ґрунтуючись на результатах дослідження можна зазначити, що досвід Швеції може бути особливо корисний для України. В періоди важкої кризи, коли неминуче потрібно піти шляхом підвищення податків, важливо прийняти правильні рішення, щоб не допустити зубожіння громадян. Практика вирівнюючих податків у Швеції могла б стати чудовою перспективою для українського уряду. Важливо розуміти, що для подібних реформ наша країна ще має доволі родюче підґрунтя, адже ідеї рівності ще жевріють в головах українців. Також важливим, може стати, досвід роботи з профспілками, як спосіб зняття політичного та соціального напруження, проведення децентралізації та багато інших аспектів існування шведського соціалізму. Також варто знати, що Швеція, будучи однією з найкращих країн, за рівнем якості життя, не має в своїх надрах дорогих мінералів чи якихось інших цінних запасів, що могли б принести їй багатство, а тому всі успіхи це – результат клопіткої праці всієї нації та експериментів уряду.

Список використаних джерел:

1. Гай-Нижник П. Шведська соціально-економічна модель: історичний аспект суспільно-господарського досвіду // Економічний часопис – XXI. – 2007. - № 11-12. – с.14-16
2. Лук'яненко Н.Ю. III Международная научно-практическая конференция молодых ученых и студентов «Стратегия экономического развития стран в условиях глобализации» 17-18 февраля 2012г. Том 2”.
3. Життя європейців: податки в Швеції / Огаркова Т. // Українська правда життя – 2014. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2014/06/24/173004/>
4. Проблеми і пріоритети в Україні та Швеції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ppdu.ks.ua/news/225-problemi-i-prioriteti-profspilok-v-ukrayini-ta-shvetsiyi>
5. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%>